

Κωστής Κοκκινόφτας
Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου
Ο ΑΓΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΟΣ

Ο Άγιος Σπυρίδων υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους Κυπρίου Αγίους των πρώτων βυζαντινών αιώνων και χαίρει πανορθόδοξης φήμης. Έζησε στα χρόνια του αυτοκράτορα Μεγάλου Κωνσταντίνου και του γιου του, επίσης αυτοκράτορα, Κωνσταντίου, στα τέλη του 3ου - αρχές του 4ου αιώνα, και για τον βίο του σώζονται αρκετές μαρτυρίες εκκλησιαστικών ιστορικών της βυζαντινής περιόδου, γεγονός που καταδεικνύει και την πολύ σημαντική θέση του στη ζωή της Εκκλησίας. Όπως αναφέρεται σχετικά, ο Άγιος γεννήθηκε στο χωριό Άσσια της Μεσαορίας από ευσεβείς γονείς, οι οποίοι φρόντισαν για την κατά Θεό διαπαιδαγώγησή του. Από πολύ νωρίς άσκησε το επάγγελμα του ποιμένα και όταν έφθασε σε κατάλληλη ηλικία νυμφεύθηκε κόρη ευσεβή και σεμνή, με την οποία απέκτησε τουλάχιστον μία θυγατέρα, την Ειρήνη. Η σύζυγός του, όμως, απεβίωσε, οπότε χειροτονήθηκε ιερέας, ύστερα από προτροπή των ομοχωρίων του, οι οποίοι γνώριζαν από τις καθημερινές συναναστροφές τους τη θερμή πίστη του στον Θεό, το ήθος και τη βαθιά του ευσέβεια.

Ο Άγιος διακρινόταν για την απλότητα, την καταδεκτικότητα και τη διάκριση, αρετές με τις οποίες συνέβαλλε στη στήριξη των πονεμένων και στην πνευματική και ηθική καλλιέργεια των πιστών. Συνήθιζε να μελετά καθημερινά την Αγία Γραφή, που είχε ως αποτέλεσμα, με την πάροδο του χρόνου, να καταστεί, όχι μόνο θεωρητικός γνώστης της ευαγγελικής διδασκαλίας, αλλά και βιωματικός μέτοχός της. Ακόμη, δίδασκε πάντοτε με το παράδειγμά του και την έμπρακτη επίδειξη αγάπης προς τον πλησίον με τη φιλανθρωπία. Γι' αυτό και όταν κενώθηκε η Επισκοπή Τριμυθούντος κλήρος και λαός τον ανέδειξαν σε Επίσκοπο¹.

Η μεγάλη ταπείνωση, η καθαρότητα και η αγιότητα του βίου του συνέτειναν, ώστε ο Θεός να τον αξιώσει να αποκτήσει το χάρισμα της θαυματουργικής δύναμης. Οι εκκλησιαστικοί ιστορικοί των πρώτων βυζαντινών αιώνων παραδίδουν πολλά από τα θαύματα, που ο Άγιος επετέλεσε, όταν ακόμη βρισκόταν στη ζωή, τα οποία, όπως βεβαιώνουν, πληροφορήθηκαν από συμπατριώτες του. Για παράδειγμα, μαρτυρείται ότι ύστερα από προσευχή του στην Αντιόχεια θεραπεύτηκε ο αυτοκράτορας Κωνσταντίος, και ότι στην ίδια πόλη ανέστησε το μονογενές βρέφος μιας δυστυχημένης γυναίκας, που προσήλθε κοντά του, μόλις πληροφορήθηκε την εκεί επίσκεψή του. Και όταν αυτή από τη μεγάλη συγκίνηση, που είδε ξανά ζωντανό το παιδί της, απεβίωσε αιφνίδια, ο Άγιος επίσης την ανέστησε. Αναφέρεται ακόμη ότι μετέβαλε φίδι σε χρυσό ομοίωμα, για να βοηθήσει

¹ Για την ιστορία της Επισκοπής Τριμυθούντος βλ. Χωρεπισκόπου Τριμυθούντος Βασιλείου, «Η Επισκοπή Τριμυθούντος», *Απόστολος Βαρνάβας* 59 (1998) 501-509.

κάποιον πιστό, ο οποίος είχε πτωχεύσει, ώστε να ξεπληρώσει το δάνειό του, παραδίδοντάς το ως ενέχυρο στον πιστωτή του. Και αργότερα, όταν αυτός αποπλήρωσε το χρέος και πήρε πίσω το ενέχυρο, ο Άγιος επανέφερε το φίδι στην πρότερη κατάστασή του. Επίσης παραδίδεται ότι σταμάτησε το νερό ποταμού, ώστε να διέλθει εγκαίρως και να σώσει κάποιο Χριστιανό, ο οποίος είχε καταδικαστεί άδικα σε θάνατο, θυμίζοντας κατά τον τρόπο αυτό τη βιβλική διήγηση με τον Προφήτη Μωυσή, που «έσχισε» τα νερά για να περάσουν οι Ισραηλίτες, κατά την έξοδό τους από την Αίγυπτο².

Αρχαία εκκλησιαστική παράδοση αναφέρει, ακόμη, τη συμμετοχή του Αγίου στην Α΄ Οικουμενική Σύνοδο, που συνήλθε στη Νίκαια, το 325, από τον Μέγα Κωνσταντίνο για να επιληφθεί των αιρετικών δοξασιών του Αρείου, ο οποίος αμφισβητούσε τη θεότητα του Χριστού και κατά συνέπεια το τρισυπόστατο της Αγίας Τριάδας. Κατά τη διάρκεια των εργασιών της Συνόδου προκλήθηκε έντονη φιλοσοφική συζήτηση, όπου δέσποζε η φυσιογνωμία του αιρετικού Ευλογίου, ο οποίος με ρητορική δεινότητα υποστήριζε με θέρμη τις απόψεις του. Ο Άγιος τότε με το γνωστό θαύμα με το κεραμίδι, το οποίο πήρε στα χέρια του και, επικαλούμενος τη θεία αρωγή, διεχώρισε στο χώμα από το οποίο κατασκευάστηκε, στο νερό που το ζύμωσε και στη φωτιά που το έψησε, κατέδειξε ότι τρία διαφορετικά στοιχεία μπορούν να αποτελούν ταυτόχρονα ένα. Όπως αναφέρεται, το θαυμαστό αυτό γεγονός κατατρόπωσε τους αιρετικούς και συγκλόνισε τον Ευλόγιο, ο οποίος έσπευσε να αρνηθεί τις δοξασίες του και να προσέλθει στην Ορθοδοξία, αναγνωρίζοντας ότι η αληθινή θεολογία είναι καρπός της θείας

2. Για τα θαύματα αυτά βλ. Γεώργιου Παπαδημητρόπουλου (εισαγωγή - μετάφραση - σχόλια), *Συμεών Μεταφραστή: Βίος και Πολιτεία Σπυρίδωνος του Θαυματουργού και Ιωάννου του Ελεήμονος*, Αθήνα 2000, σ. 49-57, 57-61, 33-37, 37-38, αντιστοίχως. Το κείμενο του Συμεών του Μεταφραστή (10ος αι.), όπως έχει αποδοθεί στη δημοτική γλώσσα από τον Γ. Παπαδημητρόπουλου, χρησιμοποιείται και στη συνέχεια της ανά χειράς εργασίας. Ας σημειωθεί ότι πρόσφατα μεταγλωττίστηκε στη δημοτική γλώσσα από τον Γιώργο Κυθρεώτη και ο αρχαίος βίος του Αγίου, που γράφτηκε από τον Επίσκοπο Πάφου Θεόδωρο, τον 7ο αιώνα. Βλ. Ιεράς Μητροπόλεως Τριμυθούντος, *Βίος του Αγίου και Θαυματουργού Σπυρίδωνος Επισκόπου Τριμυθούντος*, επιμ. Αρχιμανδρίτη Γρηγόριου Ιωαννίδη, Λευκωσία 2015. Εκτενέστερη βιβλιογραφία για τον Άγιο Σπυρίδωνα δημοσιεύτηκε από τον Θεοχάρη Σχίζα (επιμ.), *Κύπρια Μηναία*, τ. Δ΄, Λευκωσία 1997, σ. 107-112.

Χάριτος, και όχι των φιλοσοφικών ενασχολήσεων³.

Ο Άγιος απεβίωσε και ετάφη στην Τριμυθούντα, την κατεχόμενη από τα τουρκικά στρατεύματα εισβολής του 1974 σημερινή Τρεμετουσιά, όπως διασώζει σχετική παράδοση, που επεδείκνυε και τη μαρμάρινη σαρκοφάγο του, η οποία σωζόταν εντός του καθολικού της Μονής του. Στο πέρασμα του χρόνου, το άγιο λείψανο διατηρήθηκε άφθορο, κατά θαυμαστό τρόπο, και αποτέλεσε το μεγάλο θαύμα, το οποίο ευδόκησε ο Θεός, ώστε να διαπιστώνουν οι πιστοί την αγιότητα του βίου του ταπεινού Σπυρίδωνος. Στη συνέχεια, όμως, στα τέλη του 7ου αιώνα, στα πλαίσια μάλλον της μετακίνησης μεγάλου μέρους του πληθυσμού του νησιού από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό Β΄ στην περιοχή του Ελλησπόντου, εξαιτίας των αραβικών επιδρομών, το άγιο λείψανο μεταφέρθηκε για ασφάλεια στην Κωνσταντινούπολη και τοποθετήθηκε στον ναό των Αγίων Αποστόλων. Όταν δε, αρκετούς αιώνες αργότερα, η Πόλη κατελήφθη από τους Οθωμανούς, το 1453, ο ιερέας Γεώργιος Καλοχαιρέτης κατάφερε να το διασώσει και να το μεταφέρει, το 1456, στην ιταλοκρατούμενη Κέρκυρα, όπου διαφυλάσσεται μέχρι τις μέρες μας⁴. Όπως ήταν επόμενο, ο θαυματουργός Άγιος Σπυρίδων ανεδείχθη στα χρόνια που ακολούθησαν προστάτης και φύλακας των ευσεβών κατοίκων της Κέρκυρας, οι οποίοι τιμούν τη μνήμη του με μεγαλοπρεπείς εκδηλώσεις και με λιτάνευση του σεπτού λειψάνου του τέσσερις φορές τον χρόνο, σε ανάμνηση θαυμαστών παρεμβάσεων του στη ζωή τους: το Μεγάλο Σάββατο για τη σωτηρία τους από λιμό, που έπληξε το νησί το 1553, την Κυριακή των Βαΐων για τη διαφύλαξή τους από την πανώλη το 1629, την πρώτη Κυριακή του Νοεμβρίου για τη διάσωσή τους για δεύτερη φορά από πανώλη, το 1673, και την 11η Αυγούστου για την προστασία

3. Για τους εκκλησιαστικούς συγγραφείς, που αναφέρονται στον βίο του Αγίου, βλ. π. Γεώργιου Μεταλληνού, «Κριτική θεώρηση των περί Αγίου Σπυρίδωνος ιστορικών ειδήσεων», στον τόμο: *Ιεράς Μητρόπολης Κερκύρας, Παξών και Διαποντίων Νήσων* (έκδ.), *Άγιος Σπυρίδων. Ο ναός και η λατρεία του στην Κέρκυρα*, Κέρκυρα 2007, σ. 23-30. Ο βίος του Αγίου Σπυρίδωνος και τα κυριότερα από τα θαύματά του αποδόθηκαν στη δημοτική από τον Νέαρχο Κληρίδη, «Ο Άγιος Σπυρίδωνας και τα έργα του», *Τάιμς οφ Σάιπρους* 15 (1958) 74-75, 16 (1958) 70-71, 17 (1958) 68 (και σε ανάτυπο), και γνώρισαν ευρεία διάδοση στα νεότερα χρόνια, με αποτέλεσμα να θεωρηθούν και ως τοπικές παραδόσεις.

4. Για τις μετακινήσεις του ιερού λειψάνου βλ. Χριστόδουλου Χατζηχριστοδούλου, «Η περιπέτεια του λειψάνου του Αγίου Σπυρίδωνα», *Ορθόδοξη Μαρτυρία* 84 (2008) 82-84.

τους από τους Οθωμανούς το 1716⁵.

Ας σημειωθεί ότι μέρος του δεξιού χεριού του ιερού λειψάνου του Αγίου Σπυρίδωνος μεταφέρθηκε αρκετές φορές στα πρόσφατα χρόνια στην Κύπρο, για τιμή και προσκύνηση, όπως τον Μάιο - Ιούνιο του 1995, τον Απρίλιο του 2001, τον Μάιο του 2011 και τον Απρίλιο του 2015⁶. Στα πλαίσια δε της ανάπτυξης των σχέσεων των δύο νησιών οι κοινότητες της Κύπρου Άσσια και Τρεμετουσιά, που συνδέονται με ιστορικούς δεσμούς με τον Άγιο, αδελφοποιήθηκαν με την πόλη της Κέρκυρας, η μεν πρώτη με τελετές που έγιναν το 1998 στη Λευκωσία και το 2000 στο νησί των Φαιάκων⁷, η δε δεύτερη το 2000 και πάλιν στην Κέρκυρα⁸.

Στην ιδιαίτερη πατρίδα του Κύπρο ο Άγιος Σπυρίδων τιμήθηκε με λαμπρότητα, αμέσως μετά την οσιακή κοίμησή του, όπως μαρτυρείται από τον εγκωμιαστικό λόγο στον Άγιο από τον Επίσκοπο Πάφου Θεόδωρο, ο οποίος παρευρέθηκε στον εορτασμό της μνήμης του στην Τριμιθούντα, το 655. Κατά την τελετή αυτή, όπως αναφέρει, ήταν επίσης παρόντες οι Αρχιεπίσκοποι Κωνσταντίας (δηλ. Κύπρου) Σέργιος και Κρήτης Παύλος, οι Επίσκοποι Τριμιθούντος Θεόδωρος, Κιτίου Θεόδωρος και Λαπήθου Ευσέβιος, καθώς και μεγάλος αριθμός πιστών,

5. Από την πλούσια σχετική βιβλιογραφία για τις σχέσεις του Αγίου Σπυρίδωνος με την Κέρκυρα ενδεικτικά βλ. π. Αθανάσιου Τσίτσα, «Ο Άγιος Σπυρίδων και η Κέρκυρα», *Απόστολος Βαρνάβας* 60 (1999) 115-124· Αγιούς Αντώνιου, *Τα Κερκυραϊκά (Ιστορικά Ανάλεκτα)*, Κέρκυρα 2005, σ. 257-305· Πάνου Θεοδωρίδη, «Ο Άγιος των Κερκυραίων», *Άγιος Σπυρίδων. Ο ναός και η λατρεία του στην Κέρκυρα*, ό.π., σ. 31-35.

6. Για τη μεταφορά του ιερού λειψάνου στην Κύπρο κατά τα έτη αυτά βλ. «Η μεταφορά στην Κύπρο μέρους του δεξιού χεριού του λειψάνου του Αγίου Σπυρίδωνος», *Απόστολος Βαρνάβας* 56 (1995) 248-260, 303-308· «Υποδοχή ιερού λειψάνου Αγίου Σπυρίδωνος», *Απόστολος Βαρνάβας* 62 (2001) 167· «Μητρόπολη Τριμιθούντος», *Απόστολος Βαρνάβας* 72 (2011) 307· «Υποδοχή Λειψάνων», *Ο Φιλελεύθερος*, 24.4.2015.

7. Κώστα Τζωρτζή, *Ο Άγιος Σπυρίδωνας και τα πολλά θαύματά του*, Λευκωσία 2007, σ. 59-78· «Εορτασμοί Αγίου Σπυρίδωνος εις Κέρκυραν», *Απόστολος Βαρνάβας* 61 (2000) 396-398.

8. Κύπρου Κυπριανού, «Αδελφοποίηση Κέρκυρας - Τρεμετουσιάς», στον τόμο: Προσφυγικού Σωματείου «Άγιος Σπυρίδωνας» Τρεμετουσιάς (έκδ.), *Η Τρεμετουσιά (Τριμιθούντα) και ο Άγιος Σπυρίδωνας. Ιστορία - Παράδοση - Πολιτισμός*, Λάρνακα 2009, σ. 190-191.

ενδεικτικό της λειτουργικής τιμής, που του αποδιδόταν⁹. Ο Επίσκοπος Πάφου διασώζει στο κείμενό του και πολλά περιστατικά για τη θαυμαστή ζωή του Αγίου Σπυρίδωνος, που αποτελούν πολύτιμη πηγή πληροφόρησης, αφού στηρίχθηκαν σε έργο προηγούμενου βιογράφου του, το οποίο αποδόθηκε από κάποιους συγγραφείς, χωρίς όμως ισχυρά ιστορικά τεκμήρια, στον μαθητή του Αγίου, Επίσκοπο Λήδρας Τριφύλλιο, τον πολιούχο και προστάτη Άγιο της Λευκωσίας¹⁰.

Η τιμή αυτή προς τον Άγιο διατηρήθηκε στη διάρκεια των αιώνων, ιδίως ανάμεσα στους κατοίκους της περιοχής Μεσαορίας, όπου η μνήμη του τιμόταν με μεγαλοπρέπεια και η ημέρα εορτασμού του, στις 12 Δεκεμβρίου, ετηρείτο αυστηρά ως ημέρα αργίας. Τη μέρα αυτή γινόταν μεγάλη πανήγυρη στη Μονή, που είναι αφιερωμένη επ' ονόματί του στο χωριό Τρεμετουσιά, όπου προσέρχονταν προσκυνητές, κυρίως από γειτονικές κοινότητες, ακόμη και Τούρκοι, που τον θεωρούσαν και δικό τους Άγιο. Επίσης, πολλοί από τους κατοίκους της περιοχής έδιναν το όνομά του στα παιδιά τους, τόσο στα αγόρια όσο και στα κορίτσια, για να έχουν την ευλογία του¹¹.

Όπως μαρτυρείται από το πλήθος των εικόνων του Αγίου Σπυρίδωνος, που σώζονται σχεδόν στο σύνολο των ναών των πόλεων και των χωριών της Κύπρου, ο Άγιος υπήρξε ιδιαίτερα δημοφιλής ανάμεσα στον λαό. Η ευρεία τιμή στη μνήμη του καταδεικνύεται επίσης από τις σωζόμενες τοιχογραφίες του στις περισσότερες από τις εικονογραφημένες βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες του τόπου, όπως στον Άγιο Νικόλαο της Στέγης στην Κακοπετριά, στον Άγιο Σωζόμενο στη Γαλάτα, στον Αρχάγγελο στην ίδια κοινότητα, στην Ασίνου στο Νικητάρι, στην Παναγία τη Χρυσοκουρδαλιώτισσα στα Κούρδαλη, στην Παναγία του Άρακα στα Λαγουδερά, στον Τίμιο Σταυρό τον Αγιασμάτη στην Πλατανιστάσα, στον Τίμιο Σταυρό στο Πελένδρι, στην Παναγία την Αμασγού στο Μονάγρι, στον Άγιο Μάμα στον

9. Βλ. Αθανάσιου Παπαγεωργίου, *Η Χριστιανική Τέχνη στο κατεχόμενο από τον τουρκικό στρατό τμήμα της Κύπρου*, Λευκωσία 2010, σ. 447, ο οποίος αντλεί τις σχετικές πληροφορίες από την έκδοση του Paul Van den Ven, «La légende de St. Spyridon évêque de Trimithonte», στον τόμο: *Bibliothèque du Museon*, v. 33, Louvain 1953, σ. 1-103, όπου δημοσιεύεται ο βίος του Αγίου Σπυρίδωνος, που έγραψε ο Επίσκοπος Πάφου Θεόδωρος. Όπως έχει αναφερθεί, ο βίος αυτός εκδόθηκε πρόσφατα από τη Μητρόπολη Τριμιθούντος.

10. Βλ. Αθανάσιου Παπαγεωργίου, *Ο Άγιος Τριφύλλιος*, Λευκωσία 1999, και ειδικότερα σελ. 2 για την αμφισβήτηση της συγγραφής του βίου του Αγίου Σπυρίδωνος από τον Άγιο Τριφύλλιο.

11. Σπύρου Επαμεινώνδα, *Ο Άγιος Σπυρίδωνας ο Θαυματουργός*, Λευκωσία 1979, σ. 20· Νεοκλή Κυριαζή, *Τα Μοναστήρια εν Κύπρω*, Λάρνακα 1950, σ. 98· Γεώργιου Σωφρονίου, «Η Τρεμετουσιά και το Μοναστήρι του Αγίου Σπυρίδωνα», *Η Τρεμετουσιά (Τριμιθούντα) και ο Άγιος Σπυρίδωνας*, ό.π., σ. 96.

Λουβαρά, στη Μεταμόρφωση του Σωτήρος στο Παλαιχώρι, στον Αρχάγγελο στο Παλαιχώρι, στην Αγία Παρασκευή στη Γεροσκήπου, στον Αντιφωνητή στην Καλογραία και σε πολλές άλλες εκκλησίες¹².

Ο Άγιος Σπυρίδων εικονογραφείται συνήθως σε μεγάλη ηλικία με επισκοπική ενδυμασία και διχαλωτή γενειάδα, και με ένα ψάθινο κάλυμμα στην κεφαλή, αντί της δεσποτικής μίτρας, ακριβώς για να καταδειχθεί η μεγάλη ταπεινώσή του και η ιδιότητά του ως ποιμένα¹³. Εκτός από τις εικόνες και τις τοιχογραφίες του εντός του κυρίως ναού, συνηθίζεται να αγιογραφείται και στην αψίδα του Αγίου Βήματος, με τους Βασίλειο τον Μέγα, Ιωάννη τον Χρυσόστομο και Γρηγόριο τον Θεολόγο, και άλλους επιφανείς Πατέρες της Εκκλησίας, κάτω από την Πλατυτέρα, γεγονός που φανερώνει τη μεγάλη τιμή, με την οποία περιβάλλεται. Αξίζει να αναφερθεί επίσης, ότι στον ναό της Παναγίας στην Ασίνου εικονογραφείται ως Αγία και η θυγατέρα του Ειρήνη, η οποία είχε αποβιώσει σε νεαρή ηλικία, υπενθυμίζοντας ένα άλλο σημαντικό θαυμαστό γεγονός από τη ζωή του¹⁴. Όπως αναφέρεται σχετικά στον αρχαίο βίο του, ο Άγιος μετέβη στο κοιμητήριο, όπου η Ειρήνη είχε ταφεί, και την κάλεσε να του φανερώσει σε ποιο μέρος είχε φυλάξει τα χρήματα, που της εμπιστεύθηκε κάποια ευσεβής γυναίκα, και εκείνη με θαυμαστό τρόπο τού απάντησε, και στη συνέχεια κοιμήθηκε και πάλι¹⁵.

Στα χωριά της Μεσαορίας έχουν καταγραφεί αρκετές παραδόσεις για τον Άγιο Σπυρίδωνα. Σε μία από τις κατηγορίες των παραδόσεων αυτών ο Άγιος παρουσιάζεται ως τιμωρός, για να παιδαγωγήσει και να συμβάλει, ώστε ο παρεκτραπείς να συναισθανθεί το ατόπημά του και να διορθώσει τον τρόπο ζωής του. Στις συγκεκριμένες παραδόσεις περιλαμβάνονται τιμωρίες, που υπέστησαν όσοι δεν τήρησαν τη μέρα της αργίας του, όπως γυναίκα, που φούρνισε ψωμιά στις 12 Δεκεμβρίου και τα είδε να μετατρέπονται σε λίθους, αφού η λαϊκή ευσέβεια επέβαλλε να τηρείται η μέρα αυτή για την πνευματική οικοδομή των πιστών με την προσευχή, τη μελέτη της Αγίας Γραφής και την έμπρακτη επίδειξη αγάπης στον

12. Για τις τοιχογραφίες αυτές βλ. Andreas Stylianou - Judith Stylianou, *The painted Churches of Cyprus*, Nicosia ²1997, σ. 71, 86, 93, 119, 147, 175, 218, 227, 239, 254, 270, 394, 484, αντιστοίχως.

13. Για την εικονογράφηση του Αγίου βλ. Χριστόδουλου Χατζηχριστοδούλου, «Συνέχειες και ασυνέχειες στην απεικόνιση του Αγίου Σπυρίδωνος Επισκόπου Τριμυθούντος και η σχέση του με την επτανησιακή τέχνη», στον τόμο: Εταιρείας Κυθηραϊκών Μελετών (έκδ.), *Η΄ Διεθνές Πανιόνιο Συνέδριο, Κύθηρα, 21-25 Μαΐου 2006*, τ. IV-B΄, *Επτανησιακός Πολιτισμός, Μέρος Β΄*, Κύθηρα 2009, σ. 515-553.

14. A. Stylianou - J. Stylianou, *The painted Churches of Cyprus*, ό.π., σ. 136.

15. Γ. Παπαδημητρόπουλου, *Συμεών Μεταφραστού: Βίος και Πολιτεία Σπυρίδωνος του Θαυματουργού*, ό.π., σ. 47-49.

πλησίον με έργα φιλανθρωπίας¹⁶. Η παράδοση αυτή ήταν παγκύπρια, αφού παρόμοιά της καταγράφηκε στην Άλωνα της Πιτσιλιάς και στον Πεδουλά της Μαραθάσας. Σύμφωνα με την πρώτη μία γυναίκα, η οποία ύφαινε στη βούφα τη μέρα της γιορτής του Αγίου, τιμωρήθηκε από τον ίδιο τον Χριστό και «κόλλησε» προσωρινά στον τοίχο, και από τότε δεν εργαζόταν τη μέρα αυτή¹⁷, ενώ στη δεύτερη, επειδή δεν τήρησε τη μέρα της αργίας του, μετετράπη σε πέτρα, που δεικνυόταν στην περιοχή με το τοπωνύμιο «Γυναίκα»¹⁸. Ακόμη, αναφέρεται ότι ένα αντρόγυνο, κατά τη διάρκεια της θείας λειτουργίας, τη μέρα της γιορτής του Αγίου, προτίμησε να μεταβεί στην Αμμόχωστο και καθοδόν να επιτελέσει και «τα συζυγικά του καθήκοντα». Όπως διασώζει η παράδοση, ο Άγιος «δεν άντεξε την παραξενιά τους» και τους μεταμόρφωσε σε παλλούρα, από την οποία δεν μπορούσε να κόψει κάποιος ούτε ένα κλαδί¹⁹.

Οι σχετικές παραδόσεις επεκτείνονταν και στους Μουσουλμάνους κατοίκους της περιοχής, οι οποίοι όφειλαν επίσης να τηρούν την αργία του. Αναφέρεται χαρακτηριστικά, ότι κάποιος από αυτούς, ο οποίος, παρά τις προειδοποιήσεις των συγχωριανών του, θέλησε να εργαστεί στους αγρούς, «αρπάχτηκε» μαζί με τα βόδια του από ανεμοστρόβιλο, που τον μετέφερε στην παραλία. Γι' αυτό από τότε τηρούσε με σχολαστικότητα τη μέρα της γιορτής του Αγίου, ως αργία²⁰.

Στις κυπριακές παραδόσεις αναφέρονται ακόμη τιμωρίες ιεροσύλων και βεβήλων από τον Άγιο Σπυριδώνα, όπως οι σχετικές με την κλοπή από κατοίκους της κοινότητας Αθιένου αυγών, που προσφέρθηκαν ως τάμα στη Μονή του. Σύμφωνα με την παράδοση αυτή, κάτοικοι της κοινότητας έκλεψαν καλάθι με αυγά, που είχε προσφέρει ένας νέος από την Πιτσιλιά, ο οποίος είχε ζητήσει από τον Άγιο τη βοήθειά του για να νικήσει στους αθλητικούς αγώνες, που γίνονταν στην Τρεμετουσιά, προφανώς με την ευκαιρία της πανηγυρής του. Όταν στη συνέχεια αναζητήθηκαν τα αυγά, οι κλέπτες προδόθηκαν από τα κιτρινισμένα δόντια τους από τους κρόκους των αυγών, που έφαγαν στο γλέντι, αμέσως μετά το τέλος των

16. Ξενοφώντα Φαρμακίδη, *Κυπριακή Λαογραφία*, Λεμεσός 1938, σ. 51· Γεώργιου Παπαχαραλάμπους, *Κυπριακά Ήθη και Έθιμα*, Λευκωσία 1965, σ. 231.

17. Ιάκωβου Χατζηθεοδούλου, «Γιατί δεν δουλεύουν μέραν τ' Αϊ Σπυριδώνου», *Λαογραφία* 19 (1960) 535-536.

18. Μανόλη Βαρβούνη, «Δημώδεις Παραδόσεις της Κύπρου για τον Άγιο Σπυριδώνα», στον τόμο: Ιωάννη Θεοχαρίδη (επιμ.), *Πρακτικά του Τρίτου Διεθνούς Κυπρολογικού Συνεδρίου (Λευκωσία, 16-20 Απριλίου 1996)*, τ. Γ', Λευκωσία 2001, σ. 564.

19. Χρήστου Παντελίδη, «Κυπριακά Παραδόσεις», *Λαογραφία* 1 (1909) 698.

20. Γεώργιου Παπαχαραλάμπους, «Κυπριακά Παραδόσεις διά την τιμωρίαν ιεροσύλων», *Κυπριακά Σπουδαί* 33 (1969) 185.

αγώνων. Γι' αυτό και τιμωρήθηκαν έκτοτε να έχουν κίτρινα δόντια²¹.

Μία άλλη σχετική παράδοση υπεστήριζε, ότι ο Άγιος έστελλε στα χωριά της περιοχής το γαϊδούρι του φορτωμένο με αυγά από τις κότες, που διατηρούσε στην Επισκοπή Τριμυθούντος, και όσοι από τους κατοίκους ήθελαν να αγοράσουν έπαιρναν όσα επιθυμούσαν και έβαζαν στο σαμάρι του ζώου τα ανάλογα χρήματα. Κάποιοι δε από τους κατοίκους της Αθιένου, οι οποίοι πήραν χωρίς να πληρώσουν, «τιμωρήθηκαν» για την πράξη τους και τα δόντια τους έγιναν κίτρινα, αφού αποτυπώθηκαν σε αυτά τα σημάδια των κλεμμένων αυγών²². Την παράδοση της ανάμειξης τους στην κλοπή των αυγών του Αγίου διέσωζαν και οι ίδιοι οι κάτοικοι της Αθιένου, αφού σε ευχαριστήρια επιστολή του σε εφημερίδα της Λάρνακας, το 1910, κάτοικος της κοινότητας ευχαριστούσε οδοντίατρο της εποχής, που μετέβαλε τους «κροκωτούς του Αγίου Σπυρίδωνος οδόντες του εις λευκοτάτους»²³. Ας σημειωθεί ότι άλλη εκδοχή της παράδοσης επεκτείνει την τιμωρία των κλεπτών αυγών από τον ορνιθώνα του Αγίου και στους κατοίκους των χωριών Τρούλλων και Λύσης²⁴.

Στην ίδια κατηγορία παραδόσεων είναι και οι σχετικές με την τιμωρία των κλεπτών, που εισήλθαν στη μάντρα του, για να κλέψουν κασίκες και που έχασαν την όρασή τους και δεν μπορούσαν να βρουν την έξοδο, αλλά που την επανέκτησαν, μόλις υποσχέθηκαν στον Άγιο, ότι δεν θα επαναλάμβαναν την πράξη

21. Νέαρχου Κληρίδη, *Θρύλοι και Παραδόσεις της Κύπρου*, Λευκωσία 1954, σ. 79· Ιωάννη Ιωνά, *Δεισιδαιμονίες και Μαγεία στην Κύπρο του χτες*, Λευκωσία 2013, σ. 53.

22. «Την γνωστήν πανελλήνιον διήγησιν διά το σφουγγάτον* του Αγίου Γεωργίου ενθυμίζει και το λεγόμενον περί των κατοίκων της Αθιένου, ότι έφαγαν τα εις τον Άγιον Σπυρίδωνα της πλησίον κειμένης της Τρεμετουσιάς ανατεθέντα αβγά, ο δε Άγιος προς τιμωρίαν τούς έκαμεν να έχουν τα εμπροσθινά οδόντια κίτρινα από τους κρόκους των αβγών. Όσοι μου διηγήθηκαν το ανέκδοτον επιμένουν ότι πράγματι όλοι των έχουν εκ γενετής τοιούτον χρώμα εις τα οδόντια των. (Από τελευταίαν προς την σύνταξιν των "Κυπριακών Χρονικών" επιστολήν του κ. Ξ. Φαρμακίδου μανθάνομεν ότι "τα αυγά έκλεψαν οι Αθηνίται από τον ορνιθώνα του Αγίου")». Βλ. Ιωάννη Συκουτρή, «Λαογραφικά Ανάλεκτα. Χαρακτηρισμοί και πειράγματα χωρίων εν Κύπρω», *Κυπριακά Χρονικά* 1 (1923) 79. *Σημ. σφουγγάτο = φαγητό αποτελούμενο με βάση τα αυγά.

23. «Ουδέποτε επίστευον, ότι οι οδόντες μου θα ήλλασσον χροιάν, καθ' ό Αθηνίτης, και όμως ο νέος οδοντίατρος κ. Λοΐζος Κωνσταντινίδης μετέβαλε τους κροκωτούς του Αγίου Σπυρίδωνος οδόντας μου εις λευκοτάτους. Ν. Στρούθος». Βλ. *Ένωσις*, 17/30.3.1910.

24. Γ. Παπαχαλαράμπος, «Κυπριακά Παραδόσεις διά την τιμωρίαν ιεροσύλων», *ό.π.*, σ. 185.

τους αυτή στο μέλλον²⁵. Επίσης λαϊκή παράδοση αναφερόταν και σε κάποιο Μουσουλμάνο, ο οποίος βεβήλωσε τον ναό του με ακαθαρσίες και τιμωρήθηκε πολύ πιο σκληρά, αφού «τον βρήκαν πρησμένο»²⁶.

Στον Άγιο αναφέρονται και διάφορες άλλες παραδόσεις, όπως η σχετική με την κλοπή του γαϊδουριού του από κατοίκους κοινότητας της Μεσαορίας, η οποία αποκλήθηκε στα μεταγενέστερα χρόνια με το σκωπτικό όνομα Γαϊδουράς, σε ανάμνηση, κατά τη λαϊκή εκδοχή, του ανωτέρω περιστατικού²⁷. Για την προέλευση της ονομασίας της ίδιας κοινότητας καταγράφηκε ακόμη μία παράδοση, που τη συνδέει με τον Άγιο. Όπως αναφέρεται, κατά τη διέλευση του Αγίου από την περιοχή για να μεταβεί στην Αμμόχωστο, από όπου θα αναχωρούσε με πλοίο για τη Νίκαια, ώστε να συμμετάσχει στην Α΄ Οικουμενική Σύνοδο, κάποιος κακοποιός αποκεφάλισε τα δύο γαϊδούρια του, ένα μαύρο και ένα άσπρο. Ο Άγιος, όταν αντιλήφθηκε το γεγονός αυτό, έδωσε οδηγίες στον υποτακτικό του να βάλει τις κεφαλές των ζώων στη θέση τους. Αυτός, όμως, χωρίς να προσέξει το χρώμα των γαϊδουριών, έβαλε την κεφαλή του μαύρου στο άσπρο και του άσπρου στο μαύρο, οπότε τα ζώα επανήλθαν θαυματουργικώς στη ζωή και προκαλούσαν με τη νέα τους μορφή μεγάλη εντύπωση. Ακολούθως, ο Άγιος ανεχώρησε για την Αμμόχωστο, όπου, όμως, έφθασε με καθυστέρηση και έχασε το καράβι. Ταξίδεψε, όμως, πατώντας σε ένα ένδυμά του πάνω από τη θάλασσα και έφθασε έγκαιρα στη Νίκαια, όπου και συμμετέσχε στις εργασίες της Οικουμενικής Συνόδου²⁸.

Ορισμένες από τις παραδόσεις αυτές έχουν αγιολογική προέλευση και συνδέονται άμεσα με τα συναξιακά κείμενα του Αγίου. Για παράδειγμα, η παράδοση για την τιμωρία των κλεπτών των αιγών έχει την προέλευση σε σχετικό θαύμα του Αγίου²⁹. Ωστόσο απηχούν και τις λαϊκές αντιλήψεις της εποχής, που, μεταποιώντας τα θαυμαστά γεγονότα του βίου του και συνδέοντάς τα με νεότερα περιστατικά, μετατρέπονταν σε αφηγηματικές παραδόσεις και τρόπο διδασκαλίας των κατοίκων από τα νεανικά τους χρόνια. Ας σημειωθεί ότι στις παραδόσεις αυτές κυριαρχεί η περιγραφή της απλότητας του βίου του Αγίου σε συνδυασμό με την

25. Μ. Βαρβούνη, «Δημώδεις Παραδόσεις της Κύπρου για τον Άγιο Σπυρίδωνα», *ό.π.*, σ. 566-567.

26. Μ. Βαρβούνη, «Δημώδεις Παραδόσεις της Κύπρου για τον Άγιο Σπυρίδωνα», *ό.π.*, σ. 567.

27. Νέαρχου Κληρίδη, *Χωριά και Πολιτείες της Κύπρου*, Λευκωσία 1961, σ. 62.

28. Ιερώνυμου Περισιτιάνη, «Ο Άγιος Σπυρίδων. Μία ανέκδοτος παράδοσις. Εν θαύμα», *Κυπριακά Χρονικά* 1 (1923) 11· Γεώργιου Παπαχαλαλάμπους, «Κυπριακαί Παραδόσεις», *Κυπριακαί Σπουδαί* 9 (1947) 118-119· Του ιδίου, «Παραδόσεις διά τον Άγιον Σπυρίδωνα», *Φιλολογική Κύπρος* (1985-1986) 67-68.

29. Γ. Παπαδημητρόπουλου, *Συμείων Μεταφραστού: Βίος και Πολιτεία Σπυρίδωνος του Θαυματουργού*, *ό.π.*, σ. 74-75.

εργασία του ως βοσκού.

Ο Άγιος Σπυρίδων εθεωρείτο «άφθαστος» ιδιαίτερα για την ιαματική συνδρομή του σε όσους αντιμετώπιζαν προβλήματα ακοής ή πόνους στα αυτιά τους. Γι' αυτό και πολλοί ήταν όσοι κατέφευγαν στη Μονή του και ακουμπούσαν το αυτί τους σε οπή, που υπήρχε στη σαρκοφάγο, έχοντας βαθιά την πεποίθηση, ότι ο Άγιος θα συνεργούσε στη θεραπεία τους³⁰. Υποστηριζόταν ακόμη, ότι τα παπούτσια του ήταν σιδερένια, διότι ήταν συνεχώς σε κίνηση, για να συνδράμει όσους επικαλούνταν τη βοήθειά του³¹. Όσες δε φορές αφιερώνονταν παπούτσια στη χάρη του και τοποθετούνταν πλησίον της σαρκοφάγου του, αναφέρεται ότι βρισκόνταν τις επόμενες ημέρες φθαρμένα, γιατί ο Άγιος έτρεχε συνεχώς σε βοήθεια όσων τον επικαλούνταν. Το γεγονός αυτό συνέτεινε ώστε οι κάτοικοι της περιοχής της Μεσαορίας να καταφεύγουν στη Μονή του και να ζητούν τη μεσιτεία του σε περιπτώσεις ανομβρίας, η οποία στη γεωργοκτηνοτροφική Κύπρο των παλαιότερων χρόνων προκαλούσε άμεσο πρόβλημα επιβίωσης. Περιέζωναν τότε με νήμα το καθολικό της Μονής και τελούσαν δέηση για βροχή, επικαλούμενοι τη συνδρομή του³². Και αυτό γιατί, όπως διασώθηκε στον αρχαίο βίο του, ο Άγιος είχε ανταποκριθεί, ενώ βρισκόταν στη ζωή, σε παρόμοια παράκληση των κατοίκων και έβρεξε σε περίοδο ξηρασίας³³.

Σχετική με τις ιαματικές ιδιότητες του Αγίου Σπυρίδωνος είναι και παράδοση σύμφωνα με την οποία ο Άγιος είχε διέλθει από το χωριό Μπογάζι με άμαξα, που έσερναν δύο βόδια, από βραχώδη και αποσπέλαστη περιοχή με την ονομασία «Λιμνάρι», την οποία θαματουργικώς μετέτρεψε σε λασπώδη, και όπου δεικνύονταν τα ίχνη των τροχών της άμαξάς του. Αναφερόταν ακόμη, ότι στην παρακείμενη παραλία, όπου είχε μεταβεί στη συνέχεια, υπήρχε μικρή λίμνη, το νερό της οποίας εθεωρείτο από τους κατοίκους ως ιαματικό για τη θεραπεία πληγών, αφού είχε τη χάρη του Αγίου, που είχε αγιάσει την περιοχή με την παρουσία του³⁴. Είναι αξιοσημείωτο ότι και ανάμεσα στους κατοίκους της γενέτειράς του Άσσιας καταγράφηκε σχετική παράδοση, που συνέδεε τον Άγιο με ίχνη, που άφησε κατά την επίγεια παρουσία του, από την περίοδο που έζησε στην κοινότητα και ασκούσε το επάγγελμα του βοσκού. Όπως αναφερόταν, στην

30. Γ. Παπαχαράλαμπος, *Κυπριακά Ήθη και Έθιμα*, ό.π., σ. 231· Σπ. Επαμεινώνδα, *Ο Άγιος Σπυρίδωνας ο Θαυματοουργός*, ό.π., σ. 20· Χάρη Κ. Χαρή, «Τρεμετουσιά», *Η Τρεμετουσιά (Τριμιθούντα) και ο Άγιος Σπυρίδωνας*, ό.π., σ. 148.

31. Γ. Παπαχαράλαμπος, *Κυπριακά Ήθη και Έθιμα*, ό.π., σ. 231.

32. Σπ. Επαμεινώνδα, *Ο Άγιος Σπυρίδωνας ο Θαυματοουργός*, ό.π., σ. 20· Γ. Σωφρονίου, «Η Τρεμετουσιά και το Μοναστήρι του Αγίου Σπυρίδωνας», ό.π., σ. 96.

33. Γ. Παπαδημητρόπουλου, *Συμεών Μεταφραστού: Βίος και Πολιτεία Σπυρίδωνος του Θαυματοουργού*, ό.π., σ. 28-29.

34. Ι. Περισιτιάνη, «Ο Άγιος Σπυρίδων», ό.π., σ. 10-11.

περιοχή «Γιακουμίτης» είχαν διασωθεί πάνω σε σκληρή πέτρα, μέχρι τα νεότερα χρόνια, αποτυπώματα της μπότας του, καθώς και των ποδιών των προβάτων και του σκύλου του³⁵.

Οι παραδόσεις αυτές αποτελούν μοναδική μαρτυρία για την ευσέβεια του κυπριακού λαού και τη συνεχή αναφορά του στον Άγιο Σπυρίδωνα στις καθημερινές εκδηλώσεις του. Γι' αυτό και οι πιστοί αφιέρωσαν στη μνήμη του πολλούς ναούς στο νησί, όπως στο κέντρο της Λευκωσίας, στον Συνοικισμό Προσφύγων Στρόβολος II, στην περιοχή Ομόνοια της Λεμεσού, στις κοινότητες Δευτερά, Ψιμολόφου, Πυργά, Γεροσκήπου, Μαρί, Όμοδος, Πισσούρι³⁶, στο κατεχόμενο Μπογάζι, καθώς και στην επίσης κατεχόμενη γενέτειρά του Άσσια, τον οποίο ανήγειρε και αγιογράφησε ο σπουδαίος λαϊκός ζωγράφος Μιχαήλ Κκάσιαλος, μερικά χρόνια πριν από την τουρκική εισβολή. Ας σημειωθεί ότι ο ναός του Αγίου στο Μπογάζι είναι σήμερα ερειπωμένος, ενώ αυτός στην Άσσια βρίσκεται σε στρατιωτική ζώνη και είναι απρόσιτος για τους επισκέπτες³⁷. Επίσης, πολλοί ναοί αφιερωμένοι στον Άγιο, που ξεπερνούν τους ογδόντα, υπάρχουν και στην Ελλάδα, όπου, εκτός από την Κέρκυρα, τιμάται με μεγαλοπρέπεια και σε αρκετές άλλες

35. Ανδρέα Ρουσούνιδη, «Ποιμενικοί Άγιοι της Κύπρου», *Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 19 (1992) 611· Κ. Τζωρτζή, *Ο Άγιος Σπυρίδωνας*, ό.π., σ. 58.

36. Όσοι από τους ναούς αυτούς είναι ενοριακοί πόλεων ή κυρίως ναοί κοινοτήτων αναφέρονται στον τόμο: Εκκλησίας της Κύπρου (έκδ.), *Διοικητική Συγκρότηση*, Λευκωσία 2015, σ. 68 (Λευκωσία), σ. 74 (Συνοικισμός Στρόβολος II), σ. 125 (Ομόνοια Λεμεσού), σ. 210 (Μαρί). Για τους υπόλοιπους ναούς έχει δημοσιευτεί σύντομη περιγραφή από τους Βασιλική Λυσάνδρου, *Μνημεία Μητρόπολης Ταμασού και Ορεινής. Ναοί και Ξωκλήσια*, Λευκωσία 2011, σ. 127 (Δευτερά), σ. 286 (Ψιμολόφου)· Κ. Τζωρτζή, *Ο Άγιος Σπυρίδωνας*, ό.π., σ. 19 (Πυργά)· Σταύρο Χατζηκυριάκου, *Η Γεροσκήπου. Ιστορική και Λαογραφική Μελέτη*, Λευκωσία 2000, σ. 32-33· Κώστα Παπαγεωργίου, *Όμοδος. Ιστορία και Πολιτισμός*, Κύπρος 2012, σ. 127-130· Μίμη Σοφοκλέους (επιμ.), *Πισσούρι. Ένα χωριό λουσμένο στο φως*, χ.τ.έ. 2013, σ. 105. Για τον ναό της περιοχής Ομόνοιας Λεμεσού βλ. επίσης: Δημήτριου Καππαή, *Ναοί και Μοναστήρια της Λεμεσού*, Λεμεσός 1999, σ. 88-90.

37. Ιωάννη Κασίνη, *Οδοιπορικό στις Εκκλησίες της Κατεχόμενης Κύπρου*, Λεμεσός 2011, σ. 189 (για το Μπογάζι, ήταν ο ενοριακός ναός της κοινότητας), σ. 234 (Άσσια). Για τον ναό της Άσσιας βλ. επίσης: Πολιτιστικού Συνδέσμου «Η Άσσια» (έκδ.), *Άσσια, ζωντανές μνήμες, βαθιές ρίζες, μηνύματα επιστροφής*, Λευκωσία 1983, σ. 34· Κ. Τζωρτζή, *Ο Άγιος Σπυρίδωνας*, ό.π., σ. 12-13.

περιοχές και ιδίως στον Πειραιά, του οποίου τυγχάνει πολιούχος Άγιος³⁸.

Εκτός από τους ναούς αυτούς, στην Κύπρο υπήρχαν και άλλοι ναοί αφιερωμένοι στον Άγιο, οι οποίοι, όμως, ερειπώθηκαν στο πέρασμα του χρόνου. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονταν και ξωκκλήσι στην περιοχή του χωριού Κάμπος, γνωστότερο με την ονομασία Άγιος Σφύριος από παραφθορά του ονόματος του Αγίου, ή, κατά τη λαϊκή παράδοση, επειδή ύστερα από τη γέννησή του έφερε τα χέρια στο στόμα και σφύριξε τρεις φορές. Σύμφωνα με σχετική καταγραφή, κατά τη μέρα της γιορτής του Αγίου, στις 12 Δεκεμβρίου, ετελείτο στο ξωκκλήσι αυτό λειτουργία από τον ιερέα του Κάμπου, παρόντων των βοσκών των χωριών της περιοχής, που τιμούσαν με την προσέλευσή τους τον Άγιο, αφού το επάγγελμά του σχετιζόταν με το δικό τους³⁹. Ξωκκλήσια με το ίδιο όνομα υπήρχαν και σε άλλες περιοχές, όπως στο χωριό Γουδί της Πάφου, όπως μπορούμε να υποθέσουμε από τοπωνύμιο της περιοχής με το όνομα Σφύριος⁴⁰.

Στην Κύπρο, κέντρο της λατρείας του Αγίου Σπυρίδωνος ήταν η ιστορική Μονή του στην κατεχόμενη Τρεμετουσιά, το καθολικό της οποίας αποτελούσε και τον ενοριακό ναό της κοινότητας. Η Μονή κτίστηκε γύρω από την εκκλησία του Αγίου, η ύπαρξη της οποίας μαρτυρείται στις γραπτές πηγές ήδη από τον 7ο αιώνα, αλλά ήταν παλαιότερη, αφού σύμφωνα με τον Επίσκοπο Πάφου Θεόδωρο, ο οποίος, όπως αναφέρθηκε, είχε παραστεί στον εορτασμό της μνήμης του, το 655, διέσωζε τοιχογραφίες με θαύματά του, που λόγω του χρόνου, ο οποίος είχε παρέλθει από τότε που ζωγραφίστηκαν, δεν αναγνωρίζονταν εύκολα⁴¹. Όπως κατέδειξε αρχαιολογική έρευνα, που πραγματοποιήθηκε το 1966, η εκκλησία αυτή ήταν κτισμένη επί των ερειπίων τριών παλαιότερων βασιλικών, που διαδέχθηκαν η μία την άλλη. Φαίνεται δε, ότι η πρώτη από αυτές ήταν μία τρίκλιτη βασιλική, που χρονολογείται στα τέλη του 4ου ή στις αρχές του 5ου αιώνα και η οποία καταστράφηκε κατά τις αραβικές επιδρομές, αλλά που η ευσέβεια του λαού αντικατέστησε αργότερα από μία δεύτερη, η οποία επίσης καταστράφηκε, οπότε κτίστηκε στη θέση της μία τρίτη βασιλική⁴².

Ο χρόνος ίδρυσης της Μονής του Αγίου Σπυρίδωνος στην Τρεμετουσιά δεν

38. π. Γεώργιου Μεταλληνού, «Σπυρίδων, Επίσκοπος Τριμυθούντος ο Θαυματουργός», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 11ος, Αθήνα 1967, σ. 395.

39. Νέαρχου Κληρίδη, «Λείψανα ειδωλολατρίας στην Πάφο», *Κυπριακαί Σπουδαί* 17 (1954) 75. Στο ξωκκλήσι αυτό γίνεται αναφορά και από τον Κυπριανό Σάββα, *Ο Κάμπος*, Λευκωσία 1997, σ. 49.

40. Α. Ρουσούνιδη, «Ποιμενικοί Άγιοι της Κύπρου», *ό.π.*, σ. 611.

41. Αθ. Παπαγεωργίου, *Η Χριστιανική Τέχνη*, *ό.π.*, σ. 447.

42. Αθανάσιου Παπαγεωργίου, «Έρευνα εις τον ναόν του Αγίου Σπυρίδωνος εν Τρεμετουσιά (Α΄ προκαταρκτική έκθεσις)», *Κυπριακαί Σπουδαί* 30 (1966) 17-33.

είναι γνωστός. Η παλαιότερη αναφορά στη λειτουργία της ανάγεται στο έτος 1735, κατά το οποίο ο Ρώσος περιηγητής μοναχός Βασίλειος Μπάρσκυ αναφέρει ότι ο Αρχιεπίσκοπος Σίλβεστρος είχε πριν από μερικά χρόνια ανακαινίσει το ερειπωμένο καθολικό της και διορίζει Ηγούμενο, ενώ είχαν προσέλθει και μοναχοί, που συγκρότησαν αδελφότητα⁴³. Η ανακαίνιση αυτή από τον Αρχιεπίσκοπο Σίλβεστρο, όπως βεβαιώνει σχετική επιγραφή, πραγματοποιήθηκε το 1729, ενώ άλλη επιγραφή αναφέρεται σε διεύρυνση του καθολικού από τον Αρχιεπίσκοπο Φιλοθεο, το 1738, οπότε προστέθηκε το νότιο κλίτος του σημερινού ναού, καθιστώντας τον δίκλιτο, και πιθανότατα και ο νάρθηκας. Το 1738 αγιογραφήθηκε από τον Ιερομόναχο Ιωαννίκιο και η τοιχογραφία του Αγίου Σπυρίδωνος, μαζί με την αναθηματική τοιχογραφία του Αρχιεπισκόπου Φιλοθέου, πάνω από την κύρια είσοδο στον ναό, στον νότιο τοίχο. Ωστόσο, τόσο το εικονοστάσιο του ναού, όσο και τα βημόθυρά του είναι προγενέστερα, και ανάγονται στον 17ο αιώνα, όπως μαρτυρείται σε σχετικές επιγραφές. Αυτές διασώζουν επίσης τα ονόματα των αγιογράφων, οι οποίοι εργάστηκαν στο καθολικό και που είναι ο Ιερομόναχος Λεόντιος για τον σταυρό και τα λυπηρά, που επιστέφουν το εικονοστάσιο (1680), και ο Παύλος Ιερογράφος για τα βημόθυρα (1654)⁴⁴.

Στα χρόνια που ακολούθησαν η Μονή απέκτησε σημαντική κτηματική περιουσία, τόσο στην Τρεμετουσιά, όσο και στις κοινότητες Ορόκληνη και Πρασιό Μεσαορίας, καθώς και Μετόχιο στη γειτονική Άσσια⁴⁵. Αργότερα, όμως, η Μονή διαλύθηκε, εξαιτίας, πιθανότατα, των μεγάλων περιπετειών που έζησε ο τόπος, ιδίως μετά τα τραγικά γεγονότα του 1821 και τη λεηλασία των εκκλησιαστικών ιδρυμάτων από τους Τούρκους κατακτητές. Σημαντικός σταθμός στην ιστορία της στα νεότερα χρόνια υπήρξε η λειτουργία στο μοναστηριακό της οικοδόμημα Εργαστηρίου Συντήρησης εικόνων και χειρογράφων, το 1972, υπό την διεύθυνση του νυν Ηγούμενου της Μονής Χρυσορρογιατίσσης Αρχιμανδρίτη Διονυσίου⁴⁶. Τότε συγκεντρώθηκαν σε αυτήν πολυάριθμες εικόνες και σπάνια χειρόγραφα για συντήρηση, η τύχη των οποίων σήμερα είναι άγνωστη, όπως και τα άλλα εκκλησιαστικά κειμήλια που διέσωζε, αφού κατά την τουρκική εισβολή του 1974 η περιοχή κατελήφθη από τους Τούρκους εισβολείς και η Μονή μετετράπη σε

43. Ανδρέα Στυλιανού, «Αι περιηγήσεις του Ρώσσου Μοναχού Βασιλείου Γρηγόροβιτς Βάρκσυ», *Κυπριακαί Σπουδαί* 21 (1957) 113· Άντρου Παυλίδη, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της*, τ. Β', Λευκωσία 1993, σ. 719-720.

44. Αθ. Παπαγεωργίου, *Η Χριστιανική Τέχνη*, ό.π., σ. 447.

45. Ν. Κυριαζή, *Τα Μοναστήρια εν Κύπρω*, ό.π., σ. 98-99.

46. Ηγούμενου Διονυσίου, «Το Κέντρο Συντήρησης Εικόνων και Χειρογράφων στην Ιερά Μονή του Αγίου Σπυρίδωνος στην Τρεμετουσιά», *Η Τρεμετουσιά (Τριμιθούντα) και ο Άγιος Σπυρίδωνας*, ό.π., σ. 119-123.

στρατόπεδο των δυνάμεων κατοχής, απρόσιτο ακόμη και σήμερα, ύστερα από το μερικό άνοιγμα των οδοφραγμάτων⁴⁷.

Πηγή: Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών, τομ. 12 (Λευκωσία 2016), σ. 53-66.

47. Ιω. Κασίνη, *Οδοιπορικό στις Εκκλησίες της Κατεχόμενης Κύπρου*, ό.π., σ. 233. Εκτός από τις βιβλιογραφικές αναφορές, για τις οποίες έγινε λόγος προηγουμένως, για γενικές πληροφορίες για την ιστορία της Μονής βλ. επίσης: George Jeffery, *A Description of the Historic Monuments of Cyprus*, Cyprus 1918, σ. 182· Rubert Gunnis, *Historic Cyprus. A Guide to its Towns and Villages, Monasteries and Castles*, Nicosia ³1973, σ. 443-444· Κώστα Παπαγεωργίου, *Κυπριακά Μοναστήρια*, Αθήνα 2007, σ. 49-50· Ανδρέα Φιλίππου, *Η Βυζαντινή Αρχιτεκτονική της Κύπρου*, Λευκωσία 2013, σ. 413-414· Αθανάσιου Παπαγεωργίου, «Σπυρίδωνος Αγίου μοναστήρι», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, Λευκωσία ²2011-2012, σ. 286-290. Επίσης βλ. Αρχιμ. Φώτιου Κωνσταντινίδη, *Ο Άγιος Σπυρίδων Επίσκοπος Τριμυθούντος ο Θαυματουργός*, Λευκωσία 1972, σ. 29-51 [= *Πνευματική Παρακαταθήκη. Δεκαέξι Μελέτες (1961-1977)*, τ. Β', Λευκωσία 2009, σ. 241-252], όπου δημοσιεύονται φωτογραφίες από τη Μονή, όπως ήταν πριν από την τουρκική εισβολή του 1974.